

ҳамда эркинликлари тўғрисидаги қонун ҳужжатларига риоя этилиши устидан парламент назоратини амалга ошириши қонунчилигимизда акс этган. Албатта, ҳар қандай назоратнинг натижаси унинг мантиқий яқуни бўлади. Олий Мажлиснинг инсон ҳуқуқлари бўйича вакили жисмоний ва юридик шахслардан келаётган мурожаатлар орқали ҳамда ўзи амалга ошираётган назорат орқали реал ҳаётнинг қаерида, қандай муаммолар борлигини ва қайси жабҳада қонунчиликни такомиллаштириш лозимлигини аниқлашда кўмаклашади.

Шу боис Олий Мажлиснинг инсон ҳуқуқлари бўйича вакилига Ўзбекистон Республикаси Конституциявий суди муҳокамасига масалалар киритиш ҳуқуқини бериш фуқаро ҳуқуқ ва эркинликларини тўлиқ рўёбга чиқариш имконини беради. Хорижий амалиётда конституциявий судларнинг инсон ҳуқуқларининг ҳимоя қилиш соҳасидаги функцияси тобора кучайиб бораётганлиги, конституциявий одил судловнинг таъсирчан ва самарадорлиги кенгаётганлиги кузатилмоқда, бу эса ўз навбатида суд ҳимоясига бўлган конституциявий ҳуқуқларни амалга оширишга ижобий таъсир ўтказди.

Хулоса ўрнида таъкидлаш лозимки, конституциявий одил судлов –демократик давлатчиликнинг муҳим сифат белгисидир. Конституциявий одил судлов конституциявий назоратнинг муҳим шакли, демократик давлатнинг зарурий институти бўлиб, Конституция ва қонунларнинг устунлигини кафолатловчи ишончли гаров сифатида намоён бўлмоқда.

Адабиётлар рўйхати

1. Азаркин Н.М. Монтескье. – М.:Юридическая литература, 1988.- С.68
2. Каримов И.А. Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. – Т., Ўзбекистон, 1993. – Б.123.
3. Х.Т.Одилқориев. Конституциявий одил судлов – ҳуқуқий модернизациялашнинг муҳим омили. //Ўзбекистон Республикаси Конституциявий судининг Ахборотномаси. 2008-йил. 16-сон. – Б. 31.
4. Richard.A.P. The History, Scope, and Form of Impeachment. Harvard University Press (June2012).P.95-132.
5. Исмаилов Б, Хорижий давлатларнинг ҳуқуқни қўллаш амалиётида конституциявий одил судловнинг асосий моделлари. //Ўзбекистон Республикаси Конституциявий судининг Ахборотномаси. 2008-йил. 16-сон. – Б. 39.
6. Ўзбекистон Республикаси Конституциясига шарҳ. Муаллифлар жамоаси. –Т.:Ўзбекистон. 2013. – Б. 450.
7. Мирбобоев Б. Инсон ҳуқуқлари ва эркинликларини ҳимоя қилувчи норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг конституциявийлиги устидан суд назорати // Ўзбекистон Республикаси Конституциявий судининг Ахборотномаси.– 2006.–14 сон – Б.21.9.
8. Ҳуқуқ ва бурч. 2012-йил 6-сон – Б. 47.
9. Чехия Республикаси Конституцияси//– Масъул муҳаррир: –Саидов А.Х. –Т.: Инсон ҳуқуқлари бўйича Ўзбекистон Республикаси Миллий маркази. 2012. – Б:128.

Х.А.Абдурахманов,
ТДЮУ мустақил изланувчиси

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ САЙЛОВ ҚОНУНЧИЛИГИНИНГ ТАКОМИЛЛАШИШ ДИНАМИКАСИ

Аннотация: мазкур мақола Ўзбекистон Республиканинг сайлов тизими ва қонунчилигининг шакллантирилиши, унинг босқичлари, сайлов жараёнининг такомиллаштирилиб бориши ёритилган. Ўзбекистон Республикаси Конституциясига ва мамлакат қонунчилигига киритилган ўзгариш ва қўшимчалар миллий сайлов тизимининг демократик ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамияти барпо этиш йўлида амалга оширилаётган ислохотлар тизимли равишда таҳлил қилинган.

Таянч сўзлар: сайлов ҳуқуқи, сайлов қонунчилиги тизими, сайлов жараёнлари, фуқаролик жамияти институтлари, қонунчилик ҳужжатлари, сайлов қонунчилигини тизимлаштириш, кўппартиявийлик, миллий сайлов қонунчилиги босқичлари, Марказий сайлов комиссияси, сайловларни ташкил этиш, сиёсий партия, партиялар фаолиятини молиялаштириш, икки палатали парламент, Ўзбекистон экологик ҳаракати, партиялараро рақобат.

Аннотация: в статье речь идет о формировании избирательной системы законодательства Республики Узбекистан, его этапах, совершенствование выборного процесса. Освещены изменения и дополнения, внесенные в Конституцию Республики Узбекистан, а также в национальное законодательство, роль избирательной системы в построении демократического государства, и анализируются системные реформы, направленные на создание гражданского общества.

Ключевые слова: избирательное право, система избирательного законодательства, избирательный процесс, институты гражданского общества, законодательство, систематизация избирательного права, многопартийность, этапы развития, организация выборов, Центральная избирательная комиссия, финансирование политических партий, двухпалатный парламент, Экологическое движение Узбекистана, межпартийная конкуренция.

Annotation: in this article we are talking about the formation of the electoral system of the Republic of Uzbekistan, it's stages, reflected in the improvement of the dynamics of the election. It is lit modification and additions in the Constitution of the Republic of Uzbekistan, and also in the national legislation of an electoral system of the country, in a way of creation of the democratic state and the analysis of the reforms which are carried out on a systematic basis to ways of creation of civil society are made.

Key words: right to vote, the system of electoral law, the electoral process, civil society, legislation, ordering the electoral law, multiparty system, the national stages of the electoral law, the organization of elections, The Central election commission, the funding of political parties, two-chamber parliament, the Ecological movement of Uzbekistan, party competition.

Демократик ҳуқуқий давлатни барпо этиш ва фуқаролик жамиятини шакллантиришда сайлаш ҳуқуқини таъминлаш, сайлов тизими ҳамда сайлов қонунчилигининг аҳамияти беқиёсдир. Шу сабабли мамлакатимиз мустақиллигининг дастлабки кунлариданоқ демократик принципларга асосланган

сайлов тизимини барпо этиш учун дастлаб унинг ҳуқуқий асосларини шакллантиришга алоҳида эътибор қаратилди. Ўзбекистон Республикаси сайлов қонунчилиги халқимизнинг бой миллий қадриятлари ва тарихий давлатчилик анъаналари асосида, шунингдек, сайловга оид халқаро ҳуқуқнинг умум эътироф этилган тамойиллари ва ривожланган давлатларнинг илғор тажрибасини инобатга олган ҳолда яратилган бўлиб, фуқаролар ва жамоат ташкилотларининг давлат ҳокимиятини шакллантириш ҳамда давлат бошқарувидаги эркин иштирокини таъминлашга хизмат қилиб келмоқда.

Мустақиллик йилларида Ўзбекистонда янги сайлов қонунчилиги тизими яратилди. Шунинг алоҳида таъкидлаш жоизки, Ўзбекистоннинг янги сайлов қонунчилиги тизими нафақат бевосита сайлов тўғрисидаги қонунларни, балки сайловларга билвосита тааллуқли яна бир қатор қонунларни ҳам ўз ичига олади. Бугун юридик фанда сайлов жараёнига қуйидагича анъанавий қараш вужудга келди, яъни бу жараён: ижтимоий-оммавий ҳокимиятни шакллантиришнинг формал-ҳуқуқий тартиби (процедураси) ҳисобланиб, бунда сайлов жараёнига кенг ва тор ёндашувлар омухталаниб кетади [1].

Давлатимиз раҳбари Ислом Каримов таъкидлаганидек, “сайловлар – бу мамлакатимизда амалда бўлган ҳуқуқий нормаларнинг нечоғлиқ демократик руҳда эканини намоён этадиган, демократик ҳуқуқий давлатнинг узвий белгиси, халқнинг ўз хоҳиш-иродасини эркин ифода этишининг, фуқароларнинг давлат ва жамият бошқарувидаги иштирокининг асосий шакли бўлиб, ўта муҳим ва ҳал қилувчи аҳамиятга эга масаладир” [2, 35-бет]. Шунингдек, “...демократия ва сайлов тушунчалари доимо ёнма-ён юради, улар ўзаро бирлашиб кетган. Сайлов – демократия дегани. Демократия – бу сайлов дегани” [3, 18-бет].

Сайлов тизимининг ҳуқуқий асослари Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва сайлов қонунчилиги ҳужжатларида белгиланган бўлиб, аввало, сайлов жараёнларининг демократик тамойиллар асосида адолатли, холисона, очиқ ва ошкора ўтказилишига хизмат қилади, иккинчидан, сайлов жараёнларининг фаол иштирокчиси ҳисобланган фуқароларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва манфаатларини кафолатлайди, қолаверса, сайлов жараёнида фуқаролик жамияти институтларининг, жумладан, сиёсий партияларнинг дастурий мақсад ва вазифаларини амалга оширилишини таъминлашга қаратилган ҳуқуқий механизмларни мустаҳкамлайди.

Сайловга оид қонунчилик ҳужжатларини таҳлил қиладиган бўлсак, биринчи ўринда, сайлов қонунчилиги тизимининг ўзагини, ядросини Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, иккинчидан, “Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайлов тўғрисида”ги қонуни; учинчидан, “Ўзбекистон Республикаси Президенти сайлови тўғрисида”ги қонуни; тўртинчидан, “Халқ депутатлари вилоят, туман ва шаҳар кенгашларига сайлов тўғрисида”ги қонуни; бешинчидан, “Марказий сайлов комиссияси тўғрисида”ги қонуни; олтинчидан, “Фуқаролар сайлов ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида”ги, “Фуқаролар йиғини раиси (оқсоқоли) ва унинг маслаҳатчилари сайлови тўғрисида”ги қонунлари ташкил этади [4].

Сайлов қонунчилиги таҳлилида уларни тизимлаштириш, муайян босқичларга ажратиб ўрганиш алоҳида аҳамият касб этади. Бундай тадқиқотлар

сайлов қонунчилигининг тадрижий равишда такомиллашиб бориши хусусида хулосалар чиқаришга имкон яратади.

Тадқиқотчилар сайлов ва сиёсий партиялар ҳақида фикр билдириш баробарида, Ўзбекистонда сайлов қонунчилиги шаклланишини асосий икки даврини, яъни (1995-2004) бир палатали парламент фаолият олиб борган ва (2005 ва ундан сўнг) мамлакатимизда икки палатали парламент фаолият юритаётган даврларни ажратиб кўрсатадилар [5, 15-бет].

Юқоридаги даврлаштиришда муаллифлар, биринчи босқични Конституциянинг қабул қилинишидан бошлаб ҳисоблайди. Бизнингча, мустақил давлатимизнинг сайлов қонунчилиги Конституция қабул қилингунга қадар шакллана бошлаган, яъни 1991 йил 18 ноябрда “Ўзбекистон Республикасининг Президенти сайлови тўғрисида”ги Қонуни қабул қилинишидан ҳисобланиш мантиқан тўғри бўларди. “Ўзбекистон Республикасининг президенти сайлови тўғрисида”ги Қонун мамлакатимизда сайловга оид қабул қилинган биринчи қонун бўлиб, унда кўппартиявийлик ва муқобиллик асосида фуқаролар томонидан умумий, тенг ва тўғридан-тўғри сайлов ҳуқуқи ҳамда яширин овоз бериш йўли билан давлат раҳбарини сайлашнинг демократик асослари белгилаб берилди.

Бизнинг фикримизча, сайлов қонунчилигининг яратилиши, ривожланиши ва миллий сайлов амалиётини қуйидаги асосий босқичларга ажратишимиз мумкин:

1. *Сайлов тизими конституциявий-ҳуқуқий асосларининг яратилиши даври (1991-2000 йй.)* – Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг қабул қилиниши, Ўзбекистон Республикаси Президенти сайлови ҳамда бир палатали Олий Мажлисни кўппартиявийлик асосида шакллантириш билан боғлиқ даврини ўз ичига олади.

Бу даврда “Ўзбекистон Республикаси Президенти сайлови тўғрисида”ги (1991 йил 18 ноябрь), Ўзбекистон Республикаси Конституцияси (1992 йил 8 декабрь), “Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайловлар тўғрисида”ги [6] (1993 йил 28 декабрь), “Халқ депутатлари вилоят, туман ва шаҳар Кенгашларига сайлов тўғрисида”ги, “Фуқаролар сайлов ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида”ги (1994 йил 5 май) қонунларнинг қабул қилиниши билан умумэътироф этилган принциплар орқали кўппартиявийликка асосланган, муқобил сайловларни ташкил этишининг ҳуқуқий базаси яратилди. Айниқса, “Фуқаролар сайлов ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида”ги Қонуннинг қабул қилиниши билан фуқароларга сайлов ҳуқуқларини амалга ошириш ва уларнинг ўз хоҳиш-истакларини эркин ифодалаш механизми яратилди. Таъкидлаш жоизки, мазкур қонунни Ўзбекистон МДХ мамлакатлари ичида биринчи бўлиб қабул қилган.

Янги сайлов қонунчилиги 1994 йилда кўппартиявийлик асосида ўтказилган парламент сайловлари амалиётида синаб кўрилди. Унинг натижасида Биринчи чақириқ Олий Мажлис таркиби иккита сиёсий партия, ҳокимият вакиллик органлари ҳамда ташаббускор гуруҳлар томонидан кўрсатилган номзодлар асосида сайланган депутатлардан иборат тарзда шаклланди.

Ушбу даврда миллий сайлов қонунчилиги асосида ўтказилган парламент сайловларида тўпланган амалий тажрибага мувофиқ, уч босқичда сайлов тизимининг демократик асосларини мустаҳкамлаш ва қонунларга тегишли ўзгартиришлар киритиш каби

тадбирларни ўз ичига олади. Жумладан, бу босқичда сайловларни ташкил этиш ва натижаларини аниқлашда ҳолисликни таъминлаш ҳамда турли эҳтиросларга йўл қўймаслик мақсадида мустақил орган – Марказий сайлов комиссияси тузиш борасида, “Ўзбекистон Республикасининг Марказий сайлов комиссияси тўғрисида”ги (1998 йил 30 апрель) қонун қабул қилинди ва мамлакатимиз тарихида илк бор демократик йўл билан Ўзбекистон Республикаси Марказий сайлов комиссияси тузилди. Бундан ташқари, депутатликка мустақил номзодларни илгари суришни кучайтириш, Ўзбекистонда кўппартиявийлик ва сиёсий фикрлар хилма-хиллигини кучайтиришга кенг шарт-шароитлар яратиш мақсадида сайлов қонунчилигида сайловчилар ташаббускор гуруҳларининг бевосита номзод кўрсатиш ҳуқуқлари мустаҳкамланди.

“Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайлов тўғрисида”ги Қонуннинг 26-моддасида муҳим ўзгартиш қилинди. Чунончи, аввал бу моддага кўра, номзод кўрсатган субъект исталган вақтда ўз қарорини бекор қилиши мумкин эди. Янги тахрирга мувофиқ, “сиёсий партия, ҳокимият вакиллик органи у ёки бу шахсни Ўзбекистон Республикаси Президентлигига номзод этиб кўрсатиш тўғрисидаги ўз қарорини сайловга кечи билан беш кун қолганда бекор қилиш ҳуқуқига эга, бу шахс Марказий сайлов комиссияси томонидан Ўзбекистон Республикаси Президентлигига номзодлик мақомидан маҳрум этилиши мумкин...” Шунингдек, номзод кўрсатган сиёсий партия ўз фаолиятини тўхтатган тақдирда ҳам МСК унинг номзодини мақомидан маҳрум этади.

Депутатликка номзодларни чақириб олишнинг энг кам муддати ҳам беш кун этиб белгиланди (Олий Мажлисга ва вилоят, туман ва шаҳар халқ депутатлари сайловлари тўғрисидаги қонунларнинг тегишлича 28-ва 29-моддалари).

Сайлов жараёнининг муҳим субъектлари саналган сиёсий партиялар фаолиятини ҳуқуқий тартибга солувчи Ўзбекистон Республикасининг “Сиёсий партиялар тўғрисида”ги Қонунининг 1996 йилнинг декабрида қабул қилиниши билан 1999 йилда ўтказилган парламент сайловларига янги ҳуқуқий замин яратилди [7]. Сиёсий партияларнинг Олий Мажлисда ўз сиёсатини уюшган ҳолда ўтказиш учун парламент фракцияларини ташкил этишнинг қонуний кафолатлари вужудга келди. Энг муҳими, сиёсий партияларнинг сайлов тартиб-қоидаларига риоя қилинишини назорат этиш бўйича ваколатлари кенгайди ва номзод кўрсатган сиёсий партия ҳар бир сайлов участкасига ўз кузатувчисини тайинлаш ҳуқуқига эга бўлди.

II. *Сайлов тизими ҳуқуқий асосларини янада ривожлантириш, либераллаштириш ва сайлов амалиётини такомиллаштириш (2000-2010 йй.)* – бу муддат мамлакатимизда фаол демократик янгиланишлар ва мамлакатни модернизация қилиш даври бўлиб, иқтисодий ва барқарор ривожлантириш, сиёсий ҳаётни, қонунчилик, суд-ҳуқуқ тизими ва ижтимоий-гуманитар соҳаларни изчил ислоҳ қилишда муҳим роль уйнаган жараёнларга бой бўлди. Бу давр бевосита икки палатали парламаент тизимига ўтиш билан боғлиқ сайлов қонунчилигининг тадрижий тараққиётига асосланган босқичининг асосий мазмун-моҳиятини ташкил этади.

Ўзбекистон парламенти Сенати Раисининг ўринбосари С. Ортикова таъкидлаганидек,

Мамлакатимизда сайлов қонунчилигини халқаро стандартларга мувофиқ янада такомиллаштиришга йўналтирилган чора-тадбирлар тизимли ва изчил амалга оширилмоқда. Жамиятдаги демократик ислохотлардан келиб чиқиб, сиёсий партияларнинг жамият ва давлатни бошқаришдаги иштирокини янада кенгайтириш, шунингдек аҳолининг сиёсий-ҳуқуқий маданиятини ошириш, унинг сиёсий жараёнларда фаол иштирокини таъминлаш асосида 2003, 2008, 2012 ва 2014 йилларда сайлов қонунчилигига қатор қўшимча ва ўзгартиришлар киритилди [8, 2-бет]

Давлат бошқарувини демократлаштириш ва янгилаш ҳамда эркинлаштириш шароитида 2003 йилнинг 29 августида “Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайлов тўғрисида”ги [9] Қонун янги тахрирда қабул қилинди ҳамда “Халқ депутатлари вилоят, туман ва шаҳар Кенгашларига сайлов тўғрисида”ги Қонунга тегишли ўзгартиришлар киритилди. Шундай қилиб, икки палатали парламентга сайловлар учун зарур норматив-ҳуқуқий база яратилди. Унда сайлов ҳуқуқига оид халқаро стандартлар ва сайлов тизимини ривожлантириш тажрибаси, шунингдек мамлакатда парламентаризм тараққиётининг миллий хусусиятлари эътиборга олинди. Масалан, 2004 йилги сайловларга қадар сайлов қонунчилигига жорий этилган энг муҳим янгиланган қаторида – маҳаллий Кенгашларнинг депутатликка номзодлар кўрсатиш ҳуқуқи бекор қилинганлиги, сиёсий партиялар депутатликка номзодлар кўрсатганида хотин-қизлар учун квота белгиланганлиги, шунингдек сайловолди ташвиқотини олиб боришда партиялар фаолиятини молиялаштириш масаласининг ҳал этилганлигини алоҳида таъкидлаб ўтиш керак. 2004 йил 30 апрелда “Сиёсий партияларни молиялаштириш тўғрисида”ги Қонун эса партияларга сайловолди курашини фаол ва мазмунли тарзда ўтказишларига қўшимча имкон яратди [10].

Олий Мажлисининг 2004 йил 3 декабрдаги “Ўзбекистон Республикаси Президенти сайлови тўғрисида”ги янги тахрирдаги қонунга кўра, Ўзбекистон Республикаси Президентлигига номзодлар кўрсатиш ҳуқуқига қуйидагилар эга бўлди: сиёсий партиялар ва бевосита фуқаролар. Бундан ташқари, сайлаш ҳуқуқига эга бўлган ҳар бир фуқаро ёки фуқаролар гуруҳи Ўзбекистон Республикаси Президентлигига номзод кўрсатиш учун камида уч юз нафар сайловчидан иборат сайловчилар ташаббускор гуруҳини тузиши мумкин.

Олий Мажлисининг Қонунчилик палатасига сайлов ва икки палатали парламентга ўтиш муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг Конституциясига ўзгартишлар киритиш асосида амалга оширилган конституциявий ислохотлар, шунингдек асосий конституциявий қонунлар қабул қилиниши натижасида Қонунчилик палатасига сайлов ўтказилиб, у икки босқичдан иборат бўлди. Сайлов ўтказиш учун Ўзбекистон Республикасининг Марказий сайлов комиссияси “Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайлов тўғрисида”ги Қонунга мувофиқ, сайлов участкаларига бўлинган 120 та сайлов округи ташкил этди. Сайловнинг биринчи босқичи 2004 йил 26 декабрь куни ўтказилиб, 62 нафар халқ ноиб, 2005 йил 9 январда бўлиб ўтган иккинчи босқичда Қонунчилик палатасига 58 нафар депутат сайланди. Сайловлар ҳам Ўзбекистонда фаолият юритаётган сиёсий партиялар, ҳам сайловчиларнинг ташаббускор

гуруҳлари кўрсатган депутатликка номзодлар иштирокида бўлиб ўтди.

2007 йил 11 апрелдаги “Давлат бошқарувини янгилаш ва янада демократлаштириш ҳамда мамлакатни модернизация қилишда сиёсий партияларнинг ролини кучайтириш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикасининг Конституциявий қонуни, сайлов жараёнида ва ҳокимият органларини шакллантиришда сиёсий партиялар фаоллигини оширишга хизмат қилди. У парламентдаги кўпчилиكنинг ва муҳолифатнинг, шунингдек турли сиёсий партиялар фракцияларининг ҳуқуқларини қонунчилик йўли билан мустаҳкамлади. Қонун сиёсий партияларнинг марказда ва жойларда ижро ҳокимият органлари фаолият устидан жамоатчилик назоратини йўлга қўйишга ҳуқуқий шароит яратди [11]. Шунингдек, парламент қўйи палатасидаги ҳар бир партия фракцияси вакили Қонунчилик палатаси Спикерининг ўринбосари лавозимларидан бирини эгаллашда кафолатли ҳуқуққа эга бўлди. 2008 йил 25 декабрда қабул қилинган “Сайлов тўғрисидаги қонун ҳужжатлари такомиллаштирилиши муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонунларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги [12] Қонун сайлов жараёнининг ҳуқуқий асосларини янада ривожлантирди. Ушбу қонунга мувофиқ, Олий Мажлисининг Қонунчилик палатасидаги депутатлик ўринларининг сони 120 тадан 150 тага ўзгартирилди. Бунда 135 та ўринни сиёсий партиялардан кўппартиявийлик асосида бир мандатли округларда сайланадиган депутатлар эгаллайди. Ўзбекистон экологик ҳаракатидан эса Қонунчилик палатасининг ўн беш депутати мазкур ҳаракатнинг олий органи (Конференцияси) томонидан Марказий сайлов комиссияси белгиладиган муддатларда сайланадиган бўлди. Шунингдек, жамият ижтимоий-сиёсий ҳаётида юз бераётган реал жараёнларда сиёсий партияларнинг роли кучайиб бораётганлиги инobatга олиниб, сайловчиларнинг ташаббускор гуруҳларидан депутатликка номзодлар кўрсатиш институти бекор қилинди. Шунингдек, депутатликка номзодлар ишончли вакилларининг сони 5 нафардан 10 нафарга ўзгарди [13]. Сайловга тайёргарлик кўриш ва уни ўтказишда сайлов комиссиялари фаолиятининг ошкоралигини янада кучайтиришни таъминлашга йўналтирилган бир қатор янги тартиб-қоидалар жорий этилди.

Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш Концепцияси баён этилган, Ўзбекистонда сайлов ҳуқуқи эркинлигини таъминлаш ва сайлов қонунчилигини ривожлантиришнинг янги босқичи (2010 йил 12 ноябр) бошланди. – Концепцияда илгари сурилган ғоялар давлат ҳокимияти ва бошқарувини демократлаштиришда сиёсий партияларнинг ўрни ва ролини кучайтиришга, сайлов ҳуқуқи эркинлигини таъминлаш ва сайлов қонунчилигини ривожлантиришга хизмат қилди.

Ҳозирги давр кўппартиявийликка асосланган сайлов жараёнларини янада демократлаштириш масалаларини кун тартибига қўймоқда. Сабаби, *биринчидан*, ҳар қандай мамлакатнинг жаҳон миқёсидаги нуфузи, унда амал қилаётган сайлов тизимининг очиклиги ва демократиклигига кўп жиҳатдан боғлиқдир. *Иккинчидан*, сайлов тўғрисидаги қонун ҳужжатларининг изчил такомиллаштирилишини Ўзбекистонда амалга оширилаётган демократик ислохотларнинг муҳим бўғини сифатида баҳолаш

лозим. *Учинчидан*, демократик сайлов тизими Олий Мажлис Қонунчилик палатаси ва маҳаллий кенгашларни том маънода халқ иродасига таянган ҳолда шакллантириш, вакиллик органларида партиялараро рақобатнинг кучайтириш, улар фаолиятига партиявий тортишувчанликни кўчириш, электорат фикри асосида мамлакат тараққиётига дахлдор янги дастурлар олиб чиқиш имконини беради.

Давлатимиз раҳбари Концепцияда партиялараро рақобатнинг кучайиши, сайловолди ташвиқотининг шакл ва усуллари тобора турли-туман ва кенг миқёсга эга бўлиб бораётгани боис Ўзбекистон сайлов қонунчилигида сайлов кампаниясининг ушбу муҳим босқичида депутатликка номзодлар ва сиёсий партияларга тенг шароитлар яратиш механизмларининг самарадорлигини оширишга қаратилган нормаларни назарда тутувчи “Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисида сайлов тўғрисида”ги Қонуннинг 27-моддаси ҳамда “Халқ депутатлари вилоят, туман ва шаҳар Кенгашларига сайлов тўғрисида”ги Қонуннинг 25-моддасига тегишли ўзгартиш ва қўшимчалар киритишни тақлиф этди. Улар қонунчиликка киритилди.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисида ва маҳаллий Кенгашлар сайловининг жараёнларига оид муносабатлар “Фуқаролар сайлов ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида”ги, “Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисида сайлов тўғрисида”ги, “Халқ депутатлари вилоят, туман ва шаҳар Кенгашларига сайлов тўғрисида”ги, “Ўзбекистон Республикаси Марказий сайлов комиссияси тўғрисида”ги ва бошқа қонунчилик ҳужжатларида сайловолди ташвиқотини амалга ошириш билан боғлиқ нормалар келтирилган бўлиб, улар сайлов жараёнининг адолатли амалга оширилишини таъминлашга хизмат қилмоқда [14].

Дарҳақиқат, сайловолди ташвиқоти сайлов жараёнининг энг муҳим босқичи ҳисобланади. Сайловолди ташвиқотининг асосий мақсади сайлов жараёнини юқори даражада очиклигини таъминлаш ва номзодларга ўз дастурлари тўғрисида сайловчиларга тўлиқ ва ишончли маълумотларни етказиб беришлари учун кенг ва тенг шароитлар яратишдан иборат [15, 31-бет].

Сайлов қонунчилигида сайловолди ташвиқотининг ҳуқуқий асослари, унинг тушунчаси, олиб бориш шартлари, турлари, рухсат этилган шакл ҳамда усулларини қонунчилик йўли билан белгилаб қўйилди [16].

Парламентнинг 2012 йил 19 декабрдаги қонуни билан Олий Мажлисида сайлов тўғрисидаги қонуннинг 8-моддасида “қамоқда сақлаш жойларида сайлов участкалари тузилиши мумкин” деган қоида, бу тоифа сайловчиларининг рўйхати мазкур муассасалар раҳбарлари томонидан тақдим этилган маълумотлар асосида тузилади ва у сайловга етти кун қолганида ҳамма танишиб чиқиши учун тақдим қилинади (32 ва 33-моддалари) [17]. Бундай нормаларнинг киритилиши мамлакатда айбсизлик презумпцияси принципига изчил риоя этилаётганининг исботидир.

2013 йилда “Сиёсий партиялар тўғрисида”ги Қонунга Халқ депутатлари маҳаллий кенгашларидаги партиявий гуруҳларнинг ваколатини кучайтиришга йўналтирилган норма киритилди. Унга кўра, партиявий гуруҳларга тегишли вакиллик органи, қўмита ёки комиссиялари раислари ва аъзолари номзодлари бўйича тақлиф киритиш ҳуқуқи берилди.

Ўзбекистон Республикасининг 2014 йил 16 апрелда “Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг айрим моддаларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги Қонуни билан Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг сайлов тизимига бағишланган XXIII махсус бобининг 117-моддасига қуйидаги муҳим ўзгартириш киритилди:

– Ўзбекистон Республикаси Президенти сайловни, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайловни, шунингдек Ўзбекистон Республикаси референдумини ташкил этиш ва ўтказиш учун Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси томонидан фаолиятининг асосий принциплари мустақиллик, қонунийлик, коллегиялик, ошқоралик, адолатлиликдан иборат бўлган ўз фаолиятини доимий асосда амалга оширадиган Ўзбекистон Республикаси Марказий сайлов комиссияси тузилади.

2014 йил 4 сентябрда қабул қилинган “Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги [18] Қонунга биноан, “Ўзбекистон Республикаси Марказий сайлов комиссияси тўғрисида”ги [19] Қонунга ўзгартиш ва қўшимчалар киритилди. Қонунда Марказий сайлов комиссияси ўз фаолиятини амалга ошириш принциплари белгиланди. Шунингдек, Марказий сайлов комиссиясини тузиш, аъзолик, Марказий сайлов комиссияси ва Раисининг ваколатлари, Марказий сайлов комиссияси мажлисининг баённомаси каби моддаларга ўзгартиш ва қўшимчалар киритилди ва Марказий сайлов комиссияси аъзосининг гувоҳномаси деб номланган янги модда билан тўлдирилди.

Юқоридаги қонун билан сайлов комиссиялари, давлат органлари, мансабдор шахслар ва ташкилотларнинг ғайриқонуний хатти-ҳаракатлари устидан судга шикоят қилиши ҳуқуқининг кафолатлари кучайтирилди, яъни Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексига “Сайлов ва референдумни ташкил этиш ҳамда ўтказиш соҳасидаги ҳуқуқбузарликлари учун маъмурий жавобгарлик” деган ¹ боб киритилди.

Умуман, Ўзбекистон Республикаси Конституциясига ва мамлакатимиз қонунчилигига киритилган ўзгартиш ва қўшимчалар миллий сайлов тизимининг демократик ҳуқуқий давлат ва кучли фуқаролик жамияти барпо этиш йўлида амалга оширилаётган тизимли ислохотлар билан ўзро уйғун ва ҳамоҳанг равишда янада мустақамланишига хизмат қилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Олий Мажлис Қонунчилик палатаси ва Сенатининг 2015 йил 23 январда бўлиб ўтган қўшма мажлисида сўзлаган нутқида қуйидагиларни алоҳида таъкидлади: “Бўлиб ўтган парламент сайловлари авваламбор жамоатчилигимиз, халқимизнинг ижтимоий-сиёсий фаоллиги, сиёсий партиялар, фуқаролик институтларининг обрў-эътибори ва нуфузи, етуқлик даражаси сезиларли равишда ошганини кўрсатди. Шу билан бирга, ўтказилган сайловлар мамлакатимизда демократик давлат ва кучли фуқаролик жамияти қуришга қаратилган, инсон ҳуқуқ ва эркинликлари ҳамда манфаатларини ҳимоя қилиш мақсадида ҳаётимизга жорий этилаётган демократик ўзгариш ва ислохотларнинг амалий натижаларини намойиш этди” [20].

Шуни таъкидлаш лозимки, сайловга оид қонун ҳужжатларида белгиланган демократик тамойил ва талаблар доирасида миллий сайлов тизими

шаклланди ва ушбу жараён мамлакатимизда босқичма-босқич амалга оширилаётган сиёсий, ижтимоий-иқтисодий ва маданий-маърифий соҳалардаги ислохотлар асосида ривожланиб бормоқда.

Хулоса қилиб айтганда, мамлакатимиз сайлов тизими ва қонунчилиги халқаро ҳуқуқнинг умумэтироф этилган қоида-талаблари, ривожланган демократик давлатларнинг бу борадаги илғор тажрибаси ва халқимизнинг миллий менталитетини инобатга олган ҳолда шакллантирилган бўлиб, фуқароларга давлат ишларини бошқаришда бевосита ҳамда ўз вакиллари орқали эркин ҳамда ихтиёрий иштирок этиш учун тенг шароитларни кафолатлайди.

Адабиётлар рўйхати:

1. Веденеев Ю.А. Лысенко В.И. Избирательный процесс: понятие, структура и основные стадии// Избирательное право и избирательный процесс в Российской Федерации. // Изд-во «НОРМА», - М., 2003. – С. 276.
2. Каримов И.А. Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси. - Т.: “Ўзбекистон”, 2010. – 35-бет.
3. Каримов И.А. Бизнинг бош мақсадимиз – жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислох қилишдир. – Т.: “Ўзбекистон”, 2005. 18-бет.
4. Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси. 1994. № 5. 125-модда; 1994. № 5. 127-модда; 1997. №2. 36-модда; Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси. 2004. № 5. 78-модда. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг ахборотномаси. 2005. №8-9.64-модда; 2007. №4. 161-модда.
5. И.Р.Беков, Ш.А.Аббосхўжаев. Сайлов ва сиёсий партиялар. –Т., 2004 й. 15-бет.
6. Ўзбекистон Республикаси “Ўзбекистон Республикасининг Олий Мажлиси тўғрисида”ги Конституциявий қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг ахборотномаси. – 1994. – № 10. – 250-модда.
7. Ўзбекистон Республикасининг 1996 йил 26 декабрда қабул қилинган “Сиёсий партиялар тўғрисида”ги Қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси. – 1997. – № 2. – 36-модда.
8. Артикова С. Основные направления совершенствования избирательного законодательства / Демократизация избирательной системы и законодательства: опыт Узбекистана и зарубежных стран (г. Ташкент, 23-24 ноября 2015 года) Т., - 2015. – С. 2.
9. Ўзбекистон Республикасининг 1993 йил 28 декабрда қабул қилинган “Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайлов тўғрисида”ги қонуни янги таҳрири // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2003. – № 9–10. – 132-модда.
10. Ўзбекистон Республикасининг “Сиёсий партияларни молиялаштириш тўғрисида”ги Қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси. – 2004. – № 5. – 86-модда.
11. Исмоилов Н.М. Сайлов тизимини янада эркинлаштириш ва демократлаштириш йўлида. – Халқ сўзи. 2008 й. 6 дек.
12. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2008 йил, 52-сон, 510-модда.
13. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2008 йил, 52-сон, 510-модда.

14. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси. 1994. № 1. 6-модда. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси. 2003. № 9-10. 132-модда. Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг ахборотномаси. 1994. № 5. 125-модда. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси. 1994. № 5-6. 95-модда.

15. Каньязов Е., Зулфиқоров Ш., Турғунов О. Ўзбекистон Республикаси сайлов тизими ва сайлов қонунчилиги. – Т.: “O`zbekiston”, 2014. – Б.31.

16. Ўзбекистон Республикаси 2012 й. 19 дек. 340-сон қонуни/ Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2012 йил 51-сон, 574-модда.

17. Ўзбекистон Республикаси 2012 й. 19 дек. 340-сон қонуни/ Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2012 йил 51-сон, 574-модда.

18. Халқ сўзи 2014 йил 5 сентябрь.

19. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2004 й., 37-сон, 408-модда; 2008 й., 52-сон, 510-модда.

20. Каримов И.А. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маъруза. Халқ сўзи, 2015 йил 24 январь.

В.Эргашев,

ТДЮУ кафедра мудири,
юридик фанлари номзоди, доцент

КОРХОНА – МУЛКИЙ КОМПЛЕКС ВА КЎЧМАС МУЛКНИНГ АЛОҲИДА ТУРИ СИФАТИДА

Аннотация: муаллиф фуқаролик ҳуқуқида мулкӣ комплекснинг ягона тури сифатида корхонанинг ҳуқуқӣ табиатини таҳлил қилган ҳолда, ашёларни ушбу тушунча доирасига киришининг асосий мезонларини ишлаб чиққан, шунингдек унинг ҳуқуқӣ режимини такомиллаштириш зарурлигини асослайди.

Калит сўзлар: мулкӣ комплекс, кўчмас мулк, корхона, фирма номи, шартнома.

Аннотация: автор статьи анализирует правовую природу предприятия как единого имущественного комплекса в гражданском праве, определяет основные критерии отнесения вещей к этому понятию и их взаимосвязь, а также обосновывает необходимость совершенствования его правового режима.

Ключевые слова: имущественный комплекс, недвижимость, предприятие, фирменное наименование, договор.

Annotation: the author analyzed the legal nature of the enterprise as a single property complex in civil law, defines the basic criteria for assigning items to this concept and their relationship and substantiates the necessity improving its legal status.

Key words: property complex, real estate, businesses, trade name, contract.

Мамлакатимиз иқтисодий тизимини бозор муносабатлари асосида шаклланиши фуқаролик ҳуқуқи объектлари сонининг ҳам мутаносиб равишда ортишига олиб келди. Шундай объект қаторига ўтган асрнинг 90-йилларидан бошлаб фуқаролик муомаласида кенг қўлланиладиган корхонани киритиш мумкин.

ФК 85-моддасига кўра, бутун корхона мулкӣ комплекс сифатида кўчмас мулк ҳисобланади. Бутун корхона ёки унинг қисми олиш-сотиш, гаровга қўйиш, ижара ҳамда ашёвий ҳуқуқларни белгилаш, ўзгартириш ва бекор қилиш билан боғлиқ бошқа битимларнинг объекти бўлиши мумкин.

Мулкӣ комплекс бўлган корхона таркибига унинг фаолияти учун мўлжалланган ҳамма мулк турлари, шу жумладан ер участкалари, бинолар, иншоотлар, ускуна, инвентар, хомашё, маҳсулот, талаб қилиш ҳуқуқи, қарзлар, шунингдек корхонани, унинг маҳсулоти, ишлари ва хизматларини акс эттирувчи хусусий аломатларга (фирма номи, товар белгилари, хизмат кўрсатиш белгилари) бўлган ҳуқуқлар ва бошқа мутлақ ҳуқуқлар, агар қонун ёки шартномада бошқача тартиб назарда тутилган бўлмаса киради.

Мазкур модданинг мазмунидан ҳам кўриниб турибдики фуқаролик ҳуқуқининг янги объекти сифатида корхона унинг одатдаги, аъъанавий объектларидан тубдан фарқ қилади. Ҳар қандай хўжалик юритувчи субъектнинг мол-мулки таркибида моддада санаб ўтилган элементларнинг бири учраши мумкин. Шу ўринда табиий бир савол туғилади: қандай ҳолларда мол-мулкларнинг йиғиндиси корхона сифатида тавсифланиши лозим, корхонанинг алоҳида ашёлар ва ҳуқуқлар йиғиндисидан фарқи нимада?